

בקורת ואידיוולוגיה

עזריאל אוכמני: "קולות אדם", הוצאת אגודת הסופרים בישראל, ליד הוצאת "מסדה" בע"מ.

עזריאל אוכמני כינס ביספר זה 16 מסות ביקורת שנכתבו ונתפרסמו בכתבי-עת שונים בין 1952 ל-1963. בחלק מן המסות הוא דן בנושאים כלליים, כגון "ספרות ואידיאה" או "תפקידה של הביקורת", ובחלק האחר הוא עוסק ביצירותיהם של סופרים עבריים מסויימים, החל מביאליק, שלונסקי, בת-מרים, לאה גולדברג, ישראל כהן, ועד ס. יזהר, אבא קובנר, נתן שחם, ב. תמוז, מ. שמיר, יהודית הנדל, יגאל מוסינזון. רשימת השמות הזאת ודאי שאינה שלמה, ואף לא רפרזנטטיבית. אוכמני אינו מבקש לתת לנו כאן מעין מראה כללי של הספרות העברית בעשר שנים אלה, אלא רק לעסוק בחופ-עות שונות שעוררוהו להגיב. להיוב או לשלילה. ומתגובותיו אנו למדים לא רק על דרכם של הסופרים הנזכרים ועל מגמות שרווחו בספרותנו, אלא גם על השגותיו והשקפותיו של המבקר.

נדמה לי שלא נתרחק מן האמת אם נאמר כי ביקורתו של אוכמני היא בעיקרה ביקורת אידיוולוגית. הוא עצמו מודה במקום אחד כי התענינותו הראשית היא במשמעות האידיוולוגית של היצירה. אם כי אין הוא מזלזל בערכיה האמנותיים ובעיצובה האסתטי של היצירה: "אנו באים לבקש את אמיתותן ה-חיה (של היצירות) הננחלת מדור לדור, את רוח האנוש שבהן, בדיבור אחד, את היסוד הרוחני שבהן, מוקד עלום זה של קרינה והשפעה וכוונות. קולות אדם קוראים אלינו מתוכן בעד עבי הזמן והמקום. ה-אכזיסטנציה של האדם קודמת ל-אסנציה שלו, ואילו במעשי-מרכבה שלו האסנציה קודמת לאכזיסטנציה" (עמ' 195).

על כן מאמין אוכמני כי "ספרות גדולה אינה יפה בלבד אלא גם מדריכה, כופה עלינו ארחות ראייה והרגשה של גילויי-חיים שונים, כלומר, שביסודה מונחים לא רק ערכים אסתטיים אלא גם אידאיים-אמונתיים, כחלק בלתי-נפרד מ-מהותה" (עמ' 196). לאור ההנחה הזאת יגש המבקר לבדוק את טיבה של הספרות ואת דרכיה, ואם הנחת-יסוד היא שהיצירה חייבת להיות מדריכה (שלא לומר דידאק-טית), ממילא מוטל על המבקר ה-תפקיד לבחון אם האידאה המכוונת את היצירה היא חיובית — ואם הסופר מקיים בפועל את המשימה שנטל לעצמו. תחומים רבים של מחקר ועיון הם מחוץ לשטח ה-ענינותו של אוכמני. אין הוא נותן דעתו על סוד לידתה והתהוותה

של היצירה, אינו עוסק בערכיה הצורניים. לגבי דידו היא מעצם טבעה "אידיוולוגיה", חייבת היא לתמוך יתדותיה בערכים רוחניים, מוסריים, אסתטיים, חברתיים, לע-סוק ב-דירוגם ומעלתם של ערכים אלה, אם כי "לא הערכים עצמם הם יסוד-מוסד של הביקורת, שהיא אחד הגילויים ההכרחיים של רוח האדם" (עמ' 181). ובמקום אחר, דברו על מרכיביה הפנימיים של הביקורת, אומר אוכמני כי היא "מזיגה מיוחדת במינה של אינטור-איטיביות וידע הבאה לפרנס כושר הדירה ליצירתו של הזולת" (עמ' 178).

אחרי שעמדנו על יסודות עיו-ניים-תאורטיים אלה היינו רשאים לצפות למאמרים מהוקצעים ובטור-היס-בעצמם המיישמים את העקרו-נות הנ"ל. לזכותו של אוכמני עלי-נו לומר כי אין זה כך. בכתבתו מתגלה אוכמני קודם כל כסופר ה-באבק על הביטוי, המחפש את הנוס-חה הולמת ביותר את דברו, ותוך כדי חיפוש זה הוא מפליג לפעמים לתחום הדימוי הפיוטי. אין הוא ניגש במישרין ובפשטות אל ה-מסקנה: בדרכו אליה הוא עושה עיקומים ופיתולים, מתקדם ונסוג, כובש ומחסס, רואה גוונים ובני-גוונים, עושה דיגרסיות וקפיצות-דרך. כאמור, מסרב הוא לעסוק בגלוי ובמישרין בניתוח צורני של שיר, אך פה ושם זרועה מסתו הערות המגלות כי הבנתו רכה גם בשטח זה. ויש אשר הוא מפריך איזו "אמת מקובלת" שנשתגרה מ-רוב שימוש בביקורת העברית. יש טוענים שלונסקי חוץ בשירים שונים על אותם סמלים ודימויים. אומר אוכמני: "שיבתו העקשנית בכל תקופות-יצירתו אל כמה סמ-לים ודימויים, רק שיבה מדימה היא, שכן מצויים בה חמיד הבדלי-תגובה של עקומת הדרך המטפסת בהרים" (עמ' 32).

בדברו על שירת בת-מרים, לה הקדיש אחת המסות הממצות ביר-תר שבספר, הוא נותן לנו תיאור זה, הרחוק מרחק רב מן הדוגמא-טיות האידאית: "העיקר בשירה של בת-מרים הוא הד, שאינו גווי-עתו של הקול אלא בשורתם של כל הקולות האפשריים; מרחק, ש-אינו דרך אל מחוץ-חפץ מסויים וממילא סוף-הדרך, אלא שביל אל מרחקי-מרחקים..." ובסופה של אר-תה פיסקה: "הטראגיות שבהם (ב-שיריה של בת-מרים) טראגיות הני-זוגית מן הקרע שבין המצוי ובין הנחלם, מוארת מפנימה באור יור-די: תוחלת שלאחר יאוש. השירים מתוחים, כמיפרשים מלאי רוח, קי-וי בלתי-נלאה" (עמ' 46).

לפעמים מתפתה אוכמני להכללה. אומנם, גם הכללתו באה לאחר עיון מדוקדק בפרטי-הדברים, אך לפע-מים היא מתקבלת על הדעת (למ-של: דבריו על קלאסיקה ועממיות בשירה בתוך המסה על שירת לאה גולדברג) ולפעמים היא מעוררת ספיקות (כגון דבריו, המפוזרים בכ-מה מקומות, על ההיסטוריה וה-משוררים). במקום אחד הוא טוען: "אכן, ההיסטוריה אינה מניחה להם, לבחירי משורריה. לאמיתו, היא אי-נה מניחה לשום משורר, אלא שלפי שיעור-קומתו של היוצר, שיעור-קישורו עמה. ההיסטוריה אדונית, תובענית ועריצה היא, והמצויים ש-בכותבי-השיר טורחים לחמוק ממנה ומטרדותיה" (עמ' 40). מפסוק זה מהדהדת אמונתו של המבקר ב-צידקת-סדריה של ההיסטוריה, כפי שנתבטאה במסותיו משנות השלר-שים והארבעים. אך בינתיים אירע בעולם מה שאירע וגם ודאות זו נתערערה. באותה מסה שממנה הבאנו את הקטע הנ"ל (מסה על שלונסקי) מצאנו כתוב להלן: "...מיטב גילוייה של יניקת-מקורות זו המפרנסת את הספר שלפנינו בכוח הסירוב להיסטוריה, הוא ב-מאבק השיר על הומאניזאציה של ההיסטוריה. כמו מתבצעת לעינינו מעשה-מרכבה של פרסונאליזאציה מחודשת של האדם" (עמ' 41).

ונודה על האמת: היינו מעדיפים שכאן ישמיע המבקר דברים מפור-שים יותר, שינסה להסביר לנו את התמורה שחלה אצלו בתפיסת מר-שג ההיסטוריה, שיגלה מהו התוכן הקונקרטי המסתתר מאחורי המוש-גים האבסטרקטיים שבהם הוא עו-שה שימוש.

ולבסוף אנו מתפתים לשאול: האם אוכמני הוא "מבקר מאושר"? כלומר: האם הוא משיג את מט-רותיו? האם היוצרים שהוא מטפל בהם מטים לו אוזן? האם יש לו השפעה ממשית על מהלך הספרות? חוששני שהתשובה על כל הש-אלות האלה היא שלילית. במקום אחד בספרו מזכיר אוכמני משאל שנערך לפני כמה שנים על ידי אחד העתונים שלנו ושממנו מתברר בצורה שאינה מניחה מקום לספק כי אצלנו לא קיימת שום הקשבה הדדית ואין שום אפשרות של דו-שיח בין יוצרים ומבקרים. ונדמה לי כי מותר לנו להוסיף ולומר כי לא רק אצלנו, בשום מקום ובשום זמן — פרט לכמה מקרים יוצאי-דופן — לא שררו ולא שוררים יחסים הארמוניים בין סופרים ומב-קרים. על אחת כמה וכמה אצלנו, שגם בין משמרות ספרותיות שונות, שרק כעשר שנים מפרידות ביניהן בגיל, אין הידברות כלשהי... בתנ-אים כאלה לא נותר למבקר אלא להמשיך ולפעול לפי מיטב הכרתו ומצפונו, גם אם לא יזכו קולותיו להדים מידיים.